

Janne Kurki

© Janne Kurki, 2008

Viisi teesiä ja antiteesiä nykyaikana kaupankäynnistä ja yksilön oikeusturvasta

Esimerkkinä eräs asuntokauppa

Ostimme kolme vuotta sitten asunnon perheellemme. Tästä käynnistyi prosessi, jossa siniset silmät kuoriutuvat päivä päivältä ja vuosi vuodelta yhä rajummin pois ja markkinatalouden todellisuus iskee uudelleen ja uudelleen suoraan päin herkkäuskoisen näköä. Käytän tätä yhtä subjektiivista ja partikulaarista esimerkkiä konkretisoidakseni eräitä ilmiöitä, joiden väitän olevan globaaleja ja siinä määrin objektiivisia kuin nyt sosiaaliset ilmiöt voivat objektiivisia olla.

Esitän viisi teesiä nykyaikaisesta kaupankäynnistä ja tarjoan jokaiseen teesiin eräänlaisen väliaikaisen ensiapuehdotuksen. Nämä antiteesit eivät varmasti toteudu koskaan, mutta ehkä ne voivat viitoittaa tietä kohti sellaista vastarintaa, jossa osakeyhtiöt eivät jyräisi yksilöä ja rikkaat köyhempiään. Sen sijaan, että kysyttäisiin, mistä saa eniten rahaa, olisi voitava kysyä, mikä on oikeudenmukaista.

Teesi 1: Kaupan siirtyessä pääsääntöisesti osakeyhtiöiden käsiin vastuu jää rahan jalkoihin

Asuntokauppaa varten on olemassa kokonainen ammattikunta (kiinteistövälittäjät) ja osakeyhtiöpopulaatio (kiinteistövälitysyrietykset), jotka tekevät asuntokaupoilla elantonsa ja takovat samalla rahaa sijoittajien tileille. Tällainen välillisyys kuvaa yleisesti nykyaikana kaupankäyntiä: harva meistä ostaa maitonsa suoraan karjankasvattajalta tai edes meijeriltä tai lapsensa lelun suoraan kiinalaiselta tai intialaiselta lapselta, joka sen on valmistanut. Välillinen kaupankäynti edellyttää kuitenkin oleellisesti suurta kauppavolyymia: jotta välikäsi voisi saada elantonsa siitä, että toimii välikätenä, hänen käsiensä kautta täytyy kulkea paljon kauppataivaraa. Näin välillinen kaupankäynti sopii kuin nyrkkeilyhanska kapitalismin käteen: pääomakin pyrkii kasvaakseen suurempiin ja suurempiin toimintayksiköihin ja toimintapiireihin. Toisin sanoen meillä on kaksi erillistä prosessia, jotka kuitenkin tukevat ja kiihdyttävät toisiaan: toisaalta pääoman kasautuminen yhä suurempina määrinä tietyille rajatulle populaatiolle edellyttää suurempia ja suurempia kauppavolyymeja ja osakeyhtiöitä; toisaalta kaupan välillisyys, joka on globaalin kaupan perusedellytys ja irrottaa kaupan ajasta, paikasta ja ihmisistä, toimii sitä tehokkaammin ja sitä enemmän voittoa tuottaen, mitä isompia kauppavolyymeja välitetään.

Niinpä meidänkin asuntokaupamme tehtiin välillisesti Huoneistokeskuksen välityksellä. Tapasimme myyjät vasta kauppa edeltäneessä kuntotarkastuksessa. Kuntotarkastajan oli valinnut Huoneistokeskus. Kuntotarkastaja totesi asunnossa hajuhaitan ja ajattelimme jo peräytyä kaupasta, mutta myyjät lupasivat korjata hajuhaitan kahdessa kuukaudessa. Vaan kuinka kävikään: kun olimme laittaneet nimet alle kauppakirjaan ja siirtäneet rahat myyjien tilille, mitään korjauksia ei alettukaan tehdä. Sen sijaan saimme Huoneistokeskuksen välittäjältä sähköpostiviestin, jonka oli kirjoittanut Huoneistokeskuksen vastaava lakimies ja jonka mukaan meidän tulisi korjata asia

omalla kustannuksellamme. Näin siis kirjoitti Suomen suurimman kiinteistövälittäjän johtava juristi 28 vuoden kokemuksella. Tarkoitus oli yksinkertaisesti vaientaa meidät jyräämällä ylitsemme.

Antiteesi 1:

Keskeinen katkos vastuun ja tekojen välillä syntyy siitä juridisesta globaalista ilmiöstä, että osakkeenomistaja on vastuussa yrityksen toiminnasta vain sijoituksensa verran rahaa: joko hän häviää tai voittaa rahaa sijoituksensa myötä. Osakkeenomistajan ainoa vastuu on siis hänen sijoituksensa tuotto tai tuottamattomuus: pahimmassa tapauksessa yritys tekee konkurssin ja osakkeenomistaja menettää sijoituksensa. Tälle periaatteelle rakentuu koko sijoittamisen ja pääoman maailma. Sen murtaminen olisi periaatteessa mahdollista yksinkertaisen lainsäädännön kautta: osakkeenomistaja on vastuussa yhtiön toiminnasta esimerkiksi osakkeidensa määräämän osuuden verran. Jos omistat kymmenen osaketta yhtiöstä, jossa on sata osaketta, kannat kymmenesosan esimerkiksi kaikista yhtiön kohdistuneista sakoista ja velkomisista riippumatta siitä, mikä on velkojen määrä suhteessa yhtiön pääomaan. Yhtä lailla yhtiölle voitaisiin tuomita lain rikkomisesta vaikkapa vankeutta, joka jyvitetäisiin osakkeenomistajille. Toisin sanoen konkurssi ei pelastaisi osakkeenomistajia velkojilta, sakoilta tai vankeudelta. Ja kun yhtiön maine tahraantuisi julkisuudessa, julkaistaisiin aina myös sen osakasluettelo automaattisesti, niin että omistajalla olisi kaikilla tavoilla vastuu omistamansa yrityksen toiminnasta – aivan kuten yksityisellä elinkeinonharjoittajalla. Niinpä mediassa ei kerrotaisi vain, että sen ja sen yrityksen tuotteet on tehty lapsityövoimalla tai syöpää aiheuttavista kemikaaleista, vaan lisäksi uutisiin liitettäisiin luettelo ainakin kymmenestä suurimmasta omistajasta.

Tämä omistajien vastuunjako pitäisi liittää ja laajentaa myös kysymykseen valtioiden omistamista yrityksistä. Niinpä kun Stora Enso antaa Kemijärvellä kenkää työntekijöilleen, työntekijöiden persuksiin piirtyvän kengän pohjan kuvan allekirjoittaa valtio ja ennen kaikkea hallitus, mikä tarkoittaa nykyisessä valtioneuvostossa ennen kaikkea keskustan Matti Vanhasta ja kokoomuksen Jyri Häkämäiestä. Stora Enson työntekijöitä ei sano irti mystinen globaali talous, vaan konkreettiset, yksilöitävissä ja nimettävissä olevat juridiset henkilöt. Ja kun kerran kokoomus on viimeisimmän kyselyn mukaan Suomen suurin puolue kannatuksella mitattuna ja keskusta toiseksi suurin, niin kenkää kemijärveläisille antavat nimenomaan suomalaiset äänestäjät, ei ”globaali talous”.

Teesi 2: Kaupan siirtyessä isoille osakeyhtiöille kauppasopimusten ja kaupan ehtojen ja olosuhteiden tulkinta siirtyy yritysten omien juristien ja muiden ”asiantuntijoiden” erityisoikeudeksi

Jouduimme siis tilanteeseen, jossa kysymys oli kauppasopimuksen tulkinnasta. Mutta itse asiassa kyse oli paljon laajemmista kysymyksistä: oli selvitettävä, mikä on kauppakirjan tekstin juridinen asema ja – mikä vielä huomattavasti tärkeämpää ja vaikeampaa – mitä se kaikki tarkoitti käytännössä. Oli siis selvitettävä olemassaoleva oikeuskäytäntö (miten tuomioistuimet yleensä tuomitsevat tällaisissa tapauksissa, ennakkopäätökset jne.), muut kuin tuomioistuimen kautta kulkevat mahdollisuudet vaikuttaa asiaan sekä ennen kaikkea saatava jotain selkoa rakennusalan viidakonlakeja seuraavasta maailmasta. Siinä menee humanistilla helposti sormi suuhun: pitäisi olla yhtä aikaa juristi, diplomi-insinööri ja mikrobiologi. Vastassamme oli koko Realia Group Oy:n suunnaton koneisto, joka keskittyi vain ja ainoastaan turvaamaan Realia Groupin ja heidän maksavien asiakkaidensa etuja. Heillä oli omat juridiset ja tekniset asiantuntijansa, jotka olivat tällaisten asioiden ammattilaisia ja omistaneet koko työuransa, tietämyksensä ja kokemuksensa Realia Groupin ja Realia Groupin maksavien asiakkaiden etujen ajamiseen.

Antiteesi 2:

Demokraattisen oikeusvaltion peruseriaatteita ja toimivuuden ehto on, että yhteinen laki on kaikkien saatavilla ja siten kirjoitettu, että tavallinen kansalainenkin voi sen ymmärtää. Tämä asettaa suuren vastuun lain säätäjälle eli Suomessa eduskunnalle – ja, yhä enenevämmässä määrin, EU:n koneistolle. Yhtä lailla se asettaa suuren vastuun lakia tulkitsevalle järjestelmälle, etenkin poliisiviranomaiselle ja tuomioistuimille, mutta myös sellaisille lain toimintaan liittyville organisaatioille kuin Suomen Asianajajaliitto. Voisikin kuvitella, että samalla tavalla kuin terveydenhuolto, myös oikeusneuvonta olisi subjektiivinen oikeus: terveysasemien rinnalla voisi olla jonkinlainen oikeusasemien verkosto. Kaiken kaikkiaan lain tulisi olla kansan vallassa ja käytössä muutakin kuin nimellisesti. Nyt tilanne on käytännössä se, että yksityinen kansalainen kohtaa suuren yrityksen kokeneet ammattilaiset, joiden ainoa tarkoitus on turvata yrityksen edut, mikä tarkoittaa heille ensisijaisesti yrityksen rahoja. Toki Suomessa on oikeusasiatoimistoja, mutta niiden resurssit ovat tällaisissa asioissa täysin riittämättömät. Niiden varaan voitaisiin kuitenkin rakentaa laajempi oikeusturvaverkosto.

Teesi 3: Valtiovallan heikentyessä totuudesta tulee yhä enemmän ostettavaa markkinatavaraa

Jouduimme siis ensinnäkin perehtymään asuntokaupan juridisiin ja kosteusvaurioiden teknisiin ja mikrobiologisiin faktoihin. Siinä on melkoisesti tekemistä työtä tekeville lapsiperheen vanhemmille. Tämän jälkeen ja ohessa aloimme hankkia dokumentteja tuomioistuinta varten. Toisin sanoen itse ongelman eli homevaurion korjaaminen tuli mahdolliseksi vasta kiertotietä: ensin meidän piti hankkia tuomioistuimessa kestävä todisteet, sillä itse korjausremontti oli niin kallis, ettei meillä ollut siihen yksinkertaisesti varaa. Ongelma oli melkoinen, sillä tätä asiaa varten ei saa viranomaisapua: kunnan terveystarkastaja edellyttää kuntalaisen tekemän tai teetättävän tutkimukset itse, Kansanterveyslaitos harjoittaa asiassa vain tutkimusta, sosiaali- ja terveysministeriöllä ei ole resursseja tutkia asiaa. Kolmannella sektorilla on saatavilla jonkinlaista neuvonta-apua (Hengitysliitto, Allergia- ja astmaliitto jne.), mutta näidenkään tahojen resurssit eivät riitä kuin murto-osaan tapauksista ja niiden rahoittajat (esimerkiksi Ray) kieltävät oikeustapauksiin puuttumisen.

Käytännössä kansalaisen on siis ostettava yksityisiltä asiantuntijoilta dokumentit, jotka tarvitaan oikeudessa. Näitä yksityisiä asiantuntijoita löytyy joka lähtöön. Itse asiassa rakennusala tulvii yhtiöitä, jotka ovat kokonaan tai osittain profiloituneet kirjoittamaan asiantuntijalausuntoja oikeusjuttuja varten. Nämä yhtiöt eivät kannakaan minkäänlaista vakavasti otettavaa vastuuta kirjoittamistaan kannanotoista, vaikka ne olisivat esimerkiksi täysin vastakkaisia kuin esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön ohjeet tai tiedeyhteisön konsensuslauselmat. Yhtiöt mainostavat avoimesti valtiokoneiston ohjeiden ja säädösten vastaisia linjojaan internetissä ja yleisötapahtumissa ja saavat näin jatkuvan asiakasvirran. Ja ennen kaikkea ne mainostavat ”asiakasystävällisyyttään” tai ”asiakaslähtöisyyttään”, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että totuus määräytyy maksavan asiakkaan taloudellisten intressien mukaan. Näin yhtiöt itse asiassa ruokkivat omia markkinoitaan eli synnyttävät tarjonnallaan lisää ja lisää oikeusjuttuja. Tämä perustuu siihen, että virkamiesten kannanotot ovat tuomioistuimissa samassa asemassa kuin yksityisten yritysten – siitä huolimatta, että yritykset toimivat lausuntojukebokseina, johon asiakas laittaa rahan ja valitsee haluamansa lausunnon.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ”totuus” – se näkemys, jonka pohjalta tuomioistuin tekee päätöksensä ja remontin tekijä remontin – on muuttunut kirjaimellisesti kauppatavaraksi. Asiakas voi valita haluamansa totuuden ja etsiä Googlestä sellaisen ”asiantuntijan”, joka kirjoittaa asiakkaan

haluaman totuuden lausunnoksi tuomioistuinta varten. Kaiken tämän edessä ja jaloissa viranomainen on kovin hampaaton: viranomainen voi lausua kyllä oman kantansa, mutta ei puuttua lausuntotehtailuun. Tuomioistuimessa riittää, että yksityinen lausuntotehtailija esiintyy vakuuttavasti ja toteaa, että viranomaisen kanta perustuu vanhentuneeseen tietoon. Aivan sama, kuka voittaa, yksityinen ”asiantuntija” vetää rahat välistä – eikä mitään pieniä rahoja vedäkään: yhden iltapäivän työstä voi hyvin veloittaa 3000 euroa.

Antiteesi 3:

Ostettujen todistajien ja todisteiden käyttö tuomistuimissa pitäisi kieltää. Vain asianosaisten itsensä, ilman palkkaa toimivien mahdollisten silminnäkijöiden ja viranomaisten esittämät todisteet pitäisi hyväksyä. Näin vastustettaisiin sitä, että oikeudenkäynneistä on tullut bisnestä, joista mahdollisimman moni osakeyhtiö vetää välistä mahdollisimman paljon rahaa. Tämä rahastaminen on nimittäin johtanut siihen, että oikeudenkäyntikulut ovat niin huikeita, ettei tavallisella rehellistä työtä tekevällä, saati sitten työttömällä, ihmisellä ole niihin varaa. Tämä taas asettaa isot osakeyhtiöt ja niiden isokenkäiset etuoikeutettuun juridiseen asemaan: vain heillä on varaa lähteä markkinoiksi muuttuneille käräjille.

Toisin sanoen osayhtiöt ovat tehneet toisten onnettomuudesta (meidän hometalomme) ja toisten ahneudesta (myyjät, joista toinen oli Fortumin teknisen osaston johtajia ja joiden verotettavat tulot olivat vuonna 2006 lähes miljoona euroa) oman markkinarakonsa. Tällaiset markkinat eivät palvele ainakaan oikeudenmukaisuutta, vaan rahan valtaa. Siksi ne on karsittava ja niihin osallistuvat saatettava vastuuseen markkinoimistaan tuotteista. Toinen vaihtoehto ostettujen lausuntojen täydelliselle kieltämiselle olisikin Terveystieteiden tutkimuskeskusta (TEO) vastaava viranomaisorganisaatio, joka valvoisi rakennusalan lausuntojen kirjoittajia ja voisi evätä oikeuden kirjoittaa tällaisia lausuntoja.

Teesi 4: Tuomioistuimista tulee isojen osakeyhtiöiden etujen ajajia

Meidän kaupassamme Huoneistokeskus teki selviä virheitä ilmoittaen muun muassa, että kauppakirjan ehdosta huolimatta meidän pitäisi korjata kosteusvaurio omalla kustannuksellamme ja että tontilla oli rakennusoikeutta jäljellä 60 neliötä, vaikka sitä ei ollut, minkä lisäksi itse tontin kokokin ilmoitettiin liian isoksi. Huoneistokeskuksen omistaa Realia Group. Kuinka ollakaan, vastapuolen todistajalistaan ilmestyikin pian Realia Groupin omistamien yritysten, esimerkiksi Realia Managementin, asiantuntijoita arvioimaan Huoneistokeskuksen tekemien virheiden arvoa. Toisin sanoen kun iso osakeyhtiö tekee välitystoiminnassaan virheen, se antaa alta aikayksikön omistajansa omistaman toisen yhtiön tehtäväksi arvioida virheensä hinnan niin alhaiseksi, ettei sillä ole merkitystä. Ja jälleen kyseessä on ammattilaisista, jotka tekevät tällaisia arvioita työkseen ja joilla on takanaan koko ison organisaation voimavarat.

Antiteesi 4:

Ostettujen todisteiden ja todistajien lisäksi tuomioistuinten pitäisi evätä kaikki todisteet ja todistukset, joita esimerkiksi virheitä tehneen osakeyhtiön omistavan osayhtiön tytäryhtiö laatii ja antaa. Toisin sanoen todisteille ja todistajille olisi laadittava mahdollisimman selkeät ja läpinäkyvät jääviyskriteerit, joissa huomioitaisiin sukulaisuusuhdeiden lisäksi myös omistussuhteet ja yhteiset taloudelliset intressit. Osakeyhtiömaailmassa, jossa yhtiöt omistavat toisiaan ristiin, jokaisen todisteluun osallistuvan osakeyhtiön olisi esitettävä päivitetty osakasluettelonsa, ja yhteisien omistajien työntekijät katsottaisiin jääveiksi.

Teesi 5: Yksityisen kansalaisen oikeusturva heikkenee ja heikkenee, vaikka lain teksti tai tuomioistuininstituutiot eivät muuttuisikaan

Tämä kaikki johtaa siihen, että vaikka laki itsessään ei muuttuisi osakeyhtiöitä suosivaksi ja tuomioistuininstituutiot pysyisivät ennallaan, eikä esimerkiksi tuomarien määrää vähennettäisi, kuten on suunniteltu, yksityisen kansalaisen oikeusturva, jollei nyt katoa kokonaan, niin ainakin heikkenee oleellisesti. Toisin sanoen mikäli vallan kolmijaon peruspilarit – lainsäätäjä, lakien toimeenpanija ja tuomiovalta – eivät jatkuvasti päivitä vastuuntuntoisesti kansalaisten etuja ajaen lakeja, niiden toimeenpanoa ja oikeuskäytäntöä, nykyinen kehitys johtaa väistämättä siihen, että koko vallan kolmijakoon perustuva järjestelmä palvelee enemmän ja enemmän isoja osakeyhtiöitä ja niiden omistajia ja yhä vähemmän ihmisten suurta enemmistöä, vähäosaisista vähemmistöistä nyt puhumattakaan.

Antiteesi 5:

Demokraattisen yhteiskunnan perustava kolmijakoinen valtainstituutio on siis lakeja säätävä eduskunta, lakeja toimeenpaneva hallitus ja virkamieskoneisto sekä tuomioista päättävä tuomioistuinjärjestelmä. Kaikessa vanhanaikaisuudessaan tämä järjestelmä on yksilön turva kapitalistista totalitarismia ja suurten osakeyhtiöiden valtaa vastaan. Siksi ja siten on 1) säädettävä lakeja, jotka estävät tuomioistuinten muuttumisen isojen osakeyhtiöiden puudeleiksi, 2) palkattava viranomaisia ja tuomareita toimeenpanemaan ja tuomitsemaan noita lakeja ja 3) – koska kyse on nyt ennen kaikkea isojen osakeyhtiöiden aiheuttamasta epäoikeudenmukaisuudesta, jota vastaan on taisteltava – verotettava isoja osakeyhtiöitä niin, että kansanedustajien, virkamiesten ja tuomioistuinlaitoksen palkat saadaan maksettua. Esimerkiksi tässä tapauksessa jos Realia Group haluaa toimia Suomessa, niin sen on maksettava niin paljon veroja, ettei kansalainen ole Realia Groupin ”asiantuntijoiden” armoilla. Käytännössä tämä tarkoittaa osakeyhtiöiden ja niiden omistajien verottamisen koventamista – silläkin uhalla, että ne siirtyvät halvan verotuksen maihin. Uskoisin, että esimerkiksi Realia Groupin siirtyminen johonkin veroparatiisiin vähentäisi olennaisesti sen mahdollisuuksia myydä asuntoja suomalaisille asunnonostajille.

Summa summarum

Vastarinta kapitalismin globaaleiksi kuvattuja ilmiöitä ja tendenssejä vastaan ei voi tapahtua vain abstraktien käsitteiden avulla, vaan se vaatii hyvin konkreettisia muutoksia niissä diskursiivisissa käytännöissä, joissa kapitalismista hyötyvä pieni vähemmistö jyrää muiden yli. Konkreettista vastarintaa on toki monenlaista, mutta on selvää, että tässä peräänkuulutetaan osallistuvaa, olemassaolevia systeemejä todella muuttavaa toimintaa. Muutokset voivat olla pieniä, mutta kun tapahtuu paljon pieniä muutoksia, voi niiden yhdessä aikaansaama muutos olla hyvinkin merkittävä. Tämä vain edellyttää, että kaikki tai mahdollisimmat monet pyrkivät osallistumaan omien mahdollisuuksiensa puitteissa kamppailuun oikeudenmukaisuuden puolesta. Ja ennen kaikkea tämä edellyttää periksiantamattomuutta suurten osakeyhtiöiden edessä ja ikeessä.